

OSVRT NA METODOLOGIJU POPISA RADNIKA U INOZEMSTVU

O metodologiji koja je primijenjena prilikom popisa radnika na radu u inozemstvu u Popisu stanovništva i stanova 1971. god. doznajemo iz slijedećih službenih publikacija Saveznog zavoda za statistiku:

1. Popis stanovništva i stanova u 1971. god. — Program, metodologija, organizacija i troškovi, II nacrt, Beograd, travanj 1970.¹ 2. Popis stanovništva i stanova u 1971. god. — Uputstvo za općinske popisne komisije i instruktore popisa, Beograd, siječanj 1971.² 3. Popis stanovništva i stanova u 1971. god. — Uputstvo za popisivače, Beograd, siječanj 1971.³

Popis 1971. god. vršio se na »Popisnici« i u »Listu za domaćinstvo«. Radnici u inozemstvu popisivani su na istoj »Popisnici« kao i sve ostale osobe koje su obuhvaćene Popisom 1971. To znači da su za radnike u inozemstvu popisom 1971. prikupljena sva obilježja koja su prikupljena i za ostale građane Jugoslavije.

U »Listu za domaćinstvo« na dva mjesta su posebno navedeni podaci za »osobe na privremenom radu u inozemstvu«. U tabeli 4 »Lista za domaćinstvo« popisani su svi članovi domaćinstva, i tu se za one koji u vrijeme popisa nisu bili prisutni zbog »privremenog rada u inozemstvu kod inozemnog poslodavca ili samostalno« unosio taj podatak. Osim toga, u tabeli 6 »Lista za domaćinstvo« posebno su popisivani svi članovi domaćinstva koji su »na privremenom radu u inozemstvu«, a uz njihovo prezime i ime unosio se još i podatak o »državi u kojoj radi« i »godini posljednjeg odlaska na rad u inozemstvo«. Iz toga proizlazi da su popisom 1971. radnici na privremenom radu u inozemstvu obuhvaćeni i s nekim dopunskim obilježjima.

Iz citiranih službenih publikacija Saveznog zavoda za statistiku proizlazi da su se u popisu 1971. trebali prikupiti podaci o radnicima u inozemstvu na osnovi nekoliko unaprijed utvrđenih metodoloških postavki.

1. Popis osoba na privremenom radu u inozemstvu

Popisom 1971. trebale su biti obuhvaćene one osobe koje su »na privremenom radu u inozemstvu« (istaknuo I. B.).⁴ Osnovna je, dakle, me-

¹ U daljnjem citiranju skraćeno: »Program, metodologija...«

² U daljnjem citiranju skraćeno: »Uputstvo za općinske popisne komisije...«

³ Sadržaj je uglavnom isti kao i u »Uputstvu za općinske popisne komisije i instruktore popisa«, samo su neka poglavlja izostavljena.

Za ovu analizu metodologije popisa poslužila su izdanja Republičkog zavoda za statistiku SR Hrvatske.

Umjesto službenog naziva »Popis stanovništva i stanova u 1971. g.«, u daljnjem tekstu upotrebljava se izraz »popis 1971« ili samo »popis«.

⁴ U svim citiranim publikacijama, kao i u publikacijama u kojima su objavljeni rezultati popisa radnika u inozemstvu uvijek se upotrebljava izraz »osobe na privremenom radu u inozemstvu«.

totalitarna postavka da se od svih koji se zbog zaposlenja nalaze u inozemstvu izdvoje i popišu samo oni kojima je boravak u inozemstvu »privremen«.

Odmah treba istaknuti da je u svim citiranim publikacijama, na osnovi kojih se može upoznati metodologija popisa, nedovoljno objašnjen pojam »privremenosti« rada u inozemstvu. U »Uputstvu za popisivače«, kao i u »Uputstvu za općinske popisne komisije i instruktore popisa«, uopće se ne daju objašnjenja o tome koga se treba smatrati osobom na »privremenom« radu u inozemstvu. O tom je, međutim, dato objašnjenje u publikaciji »Program, metodologija...« Tu na str. 23, točka 72. stoji: »Smatra se da prilikom popisivanja ocjenu o karakteru »privremenosti« rada u inozemstvu treba ostaviti onim osobama od kojih će se neposredno dobiti podaci (u pravilu članovima domaćinstava) koje daju ocjenu o tome da li rad tih osoba u inozemstvu smatraju kao »privremeni«, bez obzira koliko je vremena prošlo od njihovog odlaska«. Kako ovo u »Uputstvu za općinske popisne komisije...« i u »Uputstvu za popisivače« nije napisano, proizlazi da su ovakvo objašnjenje o »privremenosti« rada u inozemstvu trebali usmeno prenijeti republički i pokrajinski instruktori općinskim instruktorima, a općinski instruktori, također usmeno popisivačima.

Uz pretpostavku da su zaista svi republički i pokrajinski instruktori na jednak način objasnili općinskim instruktorima pojam »privremenosti«, ostaje problematično da li su svi (oko 10 000) općinski instruktori na jednak način shvatili ovo objašnjenje i da li su ga na jednak način prenijeli popisivačima. Još je problematičnije da li su svi popisivači (oko 80 000) na jednak način shvatili objašnjenja općinskih instruktora. Međutim, sve kad bi ove sumnje bile bezrazložne — a iz interpretacije jednog anketiranja provedenog u SR Hrvatskoj vidjet će se da nisu — ostaje neosporna činjenica da osobe koje daju podatke o radnicima u inozemstvu redovito nisu u stanju ocijeniti karakter »privremenosti« njihova boravka izvan zemlje.

Teško je objasniti zbog čega su organizatori popisa prihvatili ovu metodološku koncepciju, po kojoj ocjenu privremenosti boravka u inozemstvu daje treća osoba, kad i sami u nastavku citata iz publikacije »Program, metodologija...« (str. 22, točka 72) navode: »Ovakav stav (tj. da ocjenu »privremenosti« daju osobe od kojih se neposredno dobivaju podaci — primjedba I. B.) zauzet je zato, jer ni osobe koje odlaze, kao ni one koje su se već zaposlile u inozemstvu, često nemaju čvrstu predstavu o tome koliko će vremena provesti izvan zemlje, budući to zavisi od više faktora u zemlji i u inozemstvu.« Ako su organizatori popisa 1971. s pravom pretpostavili da ni sami radnici na radu u inozemstvu nisu u mogućnosti ocijeniti »privremenost« ili »stalnost« njihovog boravka i rada u inozemstvu, još manje su imali razloga pouzdati se u ocjenu članova domaćinstava, rodbine ili susjeda o tome da li je neka osoba na radu u inozemstvu »privremeno« ili ne.

Nadalje, u citiranim publikacijama, iz kojih se može upoznati metodologija popisa 1971., nigdje nema objašnjenja o vremenskom trajanju pridjeva »privremen«. Teško je i pretpostaviti da su svi popisivači usmeno dobili uputstvo od instruktora o tome koliko je krajnja granica rada u inozemstvu pa da se taj boravak i rad još uvijek može smatrati »privremenim«. Sumnju u ovu pretpostavku opravdava činjenica što kod ocjenjivanja »privremeno-

sti« značenje trajanja daljnijeg rada u inozemstvu treba promatrati u korelaciji s trajanjem dosadašnjeg rada u zemlji i inozemstvu i s ostatkom aktivne dobi radnika. Nije npr. svejedno da li će se netko vratiti s rada u inozemstvu dok je još u aktivnoj dobi ili kao penzioner.

Isto tako metodologijom popisa 1971. nije objašnjeno instruktorima i popisivačima u kojim zemljama se rad naših radnika može smatrati »privremenim«, a u kojim stalnim, jer dok odlazak na rad npr. u Austriju, SR Njemačku i u neke druge evropske zemlje uglavnom ima karakter »privremenosti«, a odlazak na rad u prekomorske zemlje redovito nema obilježja »privremenog rada u inozemstvu«.

Razumljivo je da zbog navedenih a i zbog mnogih drugih obilježja osoba koje rade u inozemstvu, a koja metodologijom popisa 1971. nisu bila definirana, ni popisivači ni davaoci podataka nisu mogli imati jedinstven kriterij »privremenosti« kod popisa osoba koje su na radu u inozemstvu. Zbog toga se pojam »privremen« u ovom radu koristi uvjetno i ima značenje koje mu je dano metodologijom popisa 1971.

Umjesto nepouzdanog kriterija »privremenosti«, kojim se proizvoljno iz popisa 1971. izostavlja jedan dio, a jedan dio popisanih neopravdano svrstava među osobe na »privremenom« radu u inozemstvu, iako se neće nikada vratiti u Jugoslaviju, očito je da bi bilo od mnogo veće koristi popisati sve osobe koje su nakon rata, ili nakon popisa 1961. god. otišle zbog zaposlenja u inozemstvo. U tom bi slučaju lakše bilo s obzirom na dužinu boravka u inozemstvu, ili obzirom na obiteljske prilike u kojima radnik živi u inozemstvu, ili u upoređenju obaju ovih pokazatelja, procijeniti broj onih za koje se s većom ili manjom pouzdanošću može smatrati da im je boravak u inozemstvu privremen, odnosno stalan. Uostalom kao što su važni podaci o osobama koje su na »privremenom« radu u inozemstvu, podjednako su važni i zanimljivi i podaci o osobama za koje su davaoci podataka za popis proizvoljno ocijeniti da su na stalnom radu u inozemstvu, a ove osobe prema metodologiji popisa 1971. nisu obuhvaćene.

Najnepovoljnije je što zbog proizvoljnog kriterija »privremenosti« nije dobiven pouzdan podatak o onim osobama za koje bi se zaista moglo pretpostaviti da su na »privremenom« boravku i radu u inozemstvu. Objavljeni rezultati popisa 1971. pokazuju da je pod pojmom »osoba na privremenom radu u inozemstvu« obuhvaćeno znatno više osoba nego što se može pretpostaviti da će se, pod postojećim uvjetima za povratak, vratiti u zemlju. O tome će biti više objašnjenja u poglavlju »Valjanost obuhvata«.

Može se smatrati da je dobro postupljeno, što su u pojam »osoba na privremenom radu u inozemstvu« uključene i osobe koje rade u inozemstvu, a koje je popis 1971. zatekao u Jugoslaviji, gdje su došli na dopust ili u posjetu.⁵

Osnovna je metodološka postavka da se »osobe na privremenom radu u inozemstvu« popisuju u zemlji i da podatke za »Popisnicu«

⁵ Uputstvo za općinske popisne komisije ..., str. 44.

1 »List za domaćinstvo« daju članovi njihovih domaćinstava ili susjedi. Zbog opravdane pretpostavke da za mnoge osobe koje su na radu u inozemstvu s čitavom porodicom neće nitko u zemlji moći dati podatke, neposredno pred sam početak popisa 1971. izvršena je dopuna u metodologiji popisa time što su preko republičkih zavoda za statistiku upućeni popisivači u zemlje i gradove u kojima postoji veća koncentracija naših radnika. Radnici u inozemstvu su preko tiska koji se šalje izvan Jugoslavije, te radio i televizijskim emisijama, namijenjenim našim građanima u inozemstvu, obaviješteni o mogućnosti da dođu u naša diplomatsko-konzularna predstavništva kako bi ih tamo popisali popisivači koji su došli iz Jugoslavije. Nije službeno objavljen rezultat ovog nastojanja, ali iz nekih napisa u našim novinama može se zaključiti da rezultat nije bio adekvatan trudu i uložnim troškovima. Kada se ima u vidu da bi dolazak u diplomatsko-konzularna predstavništva zbog popisa bio za glavninu radnika povezan s izdacima za putne troškove i da bi zbog toga trebali izostati s rada — a nije im predstavljalo obavezu ni neposrednu korist — lako je razumjeti zašto je odziv bio slab.

Neposredno prije popisa izvršena je još jedna metodološka dopuna. Putem sredstava javnog informiranja koja dolaze do radnika u inozemstvu upućeni su pozivi radnicima da članovima domaćinstava u zemlji pošalju o sebi najosnovnije podatke potrebne za popis.

Razumljivo je da su sve dopune metodologije popisa, koje su izvršene neposredno pred sam popis, mogle imati selektivno djelovanje, tj. samo na one radnike u inozemstvu koji su sa zemljom povezani sredstvima javnog obavješćavanja.

2. Popis osoba koje privremeno rade kod inozemnog poslodavca ili samostalno

Metodologijom popisa 1971. kao »osobe na privremenom radu u inozemstvu« smatraju se one osobe koje rade »kod inozemnog poslodavca ili samostalno«. »Inozemnim poslodavcom« smatra se i naš državljanin koji je registrirao svoju radionicu u inozemstvu, pa u njoj zapošljava i naše radnike.⁶

Pojmom »privremenog rada u inozemstvu« nisu obuhvaćene osobe koje u inozemstvu rade u našim diplomatskim, trgovačkim i drugim predstavništvima, a ni one koje u inozemstvu rade u našim radnim organizacijama ili pružaju tehničku i drugu pomoć na temelju međunarodnih sporazuma.⁷

Kao »osobe na privremenom radu u inozemstvu« nisu popisani ni oni koji su u vrijeme popisa zaista boravili u inozemstvu, ali nisu radili nego su bili na školovanju, specijalizaciji, službenom ili privatnom putovanju. Pojmom »osobe na privremenom radu u inozemstvu« nisu obuhvaćeni ni izdržavani članovi porodica vanjskih migranata koji s njima žive u inozemstvu.⁸ Članovi porodica osoba na radu u inozemstvu popisani su kao »privremeno odsutni« iz mjesta stalnog boravka. Međutim, u »Listu za domaćinstvo« upisan je razlog privremene odsutnosti svih odsutnih članova domaćinstva, pa su tako zaseb-

⁶ Ibidem, str. 44.

⁷ Ibidem, str. 44.

⁸ Ibidem, str. 44 i 45.

nom šifrom označene osobe koje su u inozemstvu kao »članovi porodice osoba na privremenom radu u inozemstvu«. Metodologijom nije predviđena obrada podataka o članovima porodice koji žive u inozemstvu zajedno s osobama koje su »na privremenom radu u inozemstvu«. Zbog izuzetnog značenja tih podataka, možemo se nadati da će oni ipak biti obrađeni i dostupni za analizu i interpretaciju.

Iz popisa je izostavljena i jedna kategorija osoba koje rade u inozemstvu kod inozemnih poslodavaca. To su osobe koje se iz inozemstva svakodnevno vraćaju u zemlju.⁹ Iako metodologijom popisa nije predviđena posebna obrada podataka za ove osobe, može se pretpostaviti da će se, na osnovi podataka o mjestu rada u »Popisnici«, naknadno dobiti izdvojeni podaci o broju i struktura osoba koje iz pograničnih područja svakodnevno odlaze na rad u susjedne zemlje, tj. o dnevnim migrantima u inozemstvo.

3. Godina posljednjeg odlaska na rad u inozemstvo

Za sve osobe koje su »na privremenom radu u inozemstvu« upisivala se i godina odlaska na rad u inozemstvo. Metodologijom zauzeto je stajalište da se »za osobe koje su odlazile na rad više puta i prekidale posao zbog povratka u zemlju, upisuje godina u kojoj su otišli na rad posljednji put«.¹⁰ Iako je u nastavku citiranog uputstva navedeno da se »vrijeme provedeno u zemlji na dopustu ili u posjetu ne smatra prekidom rada«, očito je da je ovakva metodološka postavka mogla kod popisivača stvoriti zabunu. Ovo i zbog toga jer i u »Listu za domaćinstvo«, u zaglavlju tabele 6 u koju se popisuju članovi domaćinstva na privremenom radu u inozemstvu, stoji: »Godina posljednjeg odlaska na rad u inozemstvo«.

Osim toga, u svim citiranim uputstvima nema metodoloških objašnjenja o tome koliko dug može biti dopust ili posjeta pa da se oni ne smatraju prekidom rada u inozemstvu. Posebno je neizvjesno kako su popisivači postupili kod osoba koje svake godine odlaze na sezonski rad u inozemstvo, a jedan dio godine provedu u mjestima stalnog boravka u Jugoslaviji. Osobito je karakterističan slučaj radnika koji u inozemstvu rade u građevinarstvu jer mnogi u toku zime nekoliko mjeseci prekidaju rad i vraćaju se u zemlju.

Na osnovi ovakve metodologije popisa 1971. može se s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da su se popisom dobili nerealni podaci o tome koje godine su se zaposlili u inozemstvu radnici koji su popisom obuhvaćeni »na privremenom radu u inozemstvu«. To se vidi i iz objavljenih rezultata popisa iz kojih proizlazi da je najveći broj radnika otišao 1970. i u prva tri mjeseca 1971. god. Neosporno je da bi mnogo veće značenje imao podatak o godini prvog odlaska na rad u inozemstvo.

4. Profesionalna i ekonomska obilježja prije odlaska na rad u inozemstvo

U načelu, svi podaci o pojedinim osobama koji se unose u »Popisnicu« upisuju se prema stanju u vrijeme popisa. Kod »osoba na privremenom radu

⁹ Ibidem, str. 45.

¹⁰ Ibidem, str. 117.

u inozemstvu« odstupilo se od ovog načela, pa su popisivači tekstem koji je tiskan na samoj »Popisnici« upozoreni da »za osobe na privremenom radu u inozemstvu kod inozemnog poslodavca ili samostalno« na pitanja 15—21 (zanimanje, zanimanje uzdržavaoca, položaj u zanimanju, stupanj stručnog obrazovanja, grana djelatnosti, sektor djelatnosti, mjesto rada i naziv organizacije, odnosno organa — umetnuo I. B.) upisuju odgovore prema stanju prije odlaska »na privremeni rad u inozemstvo«. Potpuno je prihvatljivo objašnjenje za ovakav metodološki postupak, jer rodbina i susjedi koji daju podatke često ne znaju ni kakav su posao ti radnici obavljali i u kojoj su grani djelatnosti radili u zemlji, a pogotovo što i gdje rade u inozemstvu.¹¹ Ovome se može dodati da je, sa stajališta Jugoslavije, mnogo značajnije utvrditi profesionalna i ekonomska obilježja ovih osoba prije njihovog odlaska na rad u inozemstvo. Tim više, što se mnogi podaci o njima za vrijeme rada u inozemstvu mogu dobiti u statističkim izvorima zemalja gdje rade.

¹¹ Program, metodologija..., str. 25.